

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-13>
УДК 37.015.311:159.922.76-056.313-053.4/6

Сергій Юрійович Путров
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2789-1355>
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна
sergiy_putrov@ukr.net

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ

У науково-оглядовій статті охарактеризовано специфіку організації корекційно-розвиткового супроводу для дітей з інтелектуальними порушеннями. Структуровано типи закладів, які надають корекційно-розвиткові послуги дітям з порушеннями інтелекту у різні вікові періоди їхнього розвитку. Досліджено шляхи організації корекційно-розвиткового супроводу дітей раннього віку. Простежено схожість організації структури корекційно-розвиткового супроводу дітей дошкільного та шкільного віку з порушеннями інтелекту. Визначено, що діяльність інклюзивно-ресурсних центрів та інклюзивних освітніх установ є взаємозалежною.

Ключові слова: порушення інтелектуального розвитку, ранній вік, дошкільний вік, шкільний вік, структура корекційно-розвиткового супроводу.

Вступ. Впровадження нової освітньої парадигми в нашій країні стало рушійною силою до переорієнтації сприйняття суспільством осіб з порушеннями інтелектуального розвитку. Якщо раніше діяла медична модель сприйняття порушень у дітей цієї нозологічної групи, то на сьогодні діє соціальна, яка визнає цінність кожної особистості незалежно від досягнень та здібностей. Відтак, після тривалого періоду сегрегаційного навчання діти з порушеннями інтелектуального розвитку отримали право на здобуття освіти разом з однолітками з унормованим типом розвитку. Залучення дітей зазначеної категорії у заклади загальної освіти вносить докорінні зміни в організацію корекційно-розвиткового супроводу, адже попередня модель навчання передбачала отримання корекційно-розвиткових послуг в межах спеціальних закладів освіти. Категорія дітей цієї нозологічної групи має складну структуру дефекту та потребує системної послідовної корекційної роботи, яка спрямована на накопичення знань, умінь та навичок, необхідних для успішної соціалізації у всіх сферах суспільного життя.

Отже, враховуючи вищезазначені відомості, теоретичне вивчення проблематики

організації корекційно-розвиткового супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями на різних вікових етапах їхнього розвитку є досить актуальним.

Особливості застосування засобів альтернативної та додаткової комунікації в корекційно-розвитковому процесі з дітьми з інтелектуальними порушеннями розкрито в дослідженні Є. Антоненко (2023). Т. Сасенко (2021) вивчила особливості організації коеркційно-розвиткового процесу для дітей з синдромом Дауна. Системні дослідження теоретико-емпіричних основ олігофренопедагогіки здійснили О. Гаяш (2021), С. Миронова (2015), В. Тарасова (2017) та інші. Група вчених О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко, І. Бобренко, С. Трикоз, О. Мякушко, І. Сухінова, Н. Бабій, Н. Цимбалюк, І. Лукачук (2023) розробили програму розвитку для дітей раннього віку з порушеннями інтелекту. Особливості організації корекційно-розвиткової роботи з учнями з порушеннями інтелекту в умовах інклюзивного навчання досліджував О. Проскурняк (2023), Т. Докучіна (ред., 2020), А. Колупаєва (ред., 2019) та інші. Організацію корекційно-розвиткової роботи для дітей з особливими освітніми потребами в умовах

інклюзивно-ресурсного центру досліджували А. Обухівська, Т. Ілляшенко (ред., 2021).

Проте наявні наукові дослідження не вичерпують питання організації та впровадження комплексного корекційно-розвиткового супроводу дітей з порушеннями інтелекту на різних вікових етапах їхнього розвитку.

Метою статті є дослідження особливостей організації корекційно-розвиткового супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями на різних етапах їхнього розвитку в умовах сучасної спеціальної та інклюзивної освіти.

У процесі вивчення стану досліджуваної проблеми були використані такі **методи**: теоретичний аналіз, синтез, узагальнення та систематизація даних загальної і спеціальної літератури.

Основні результати дослідження. Вивченню проблематики психофізіологічних особливостей дітей з інтелектуальними порушеннями, пошуку шляхів діагностики та напрямків корекційно-розвиткового впливу, дослідженню особливостей розбудови інклюзивного середовища для дітей цієї нозологічної групи присвячено багато наукових здобутків провідних українських науковців.

Здійснений нами науковий пошук дозволив встановити, що патогенетичні механізми порушень інтелекту завжди пов'язані з органічним ураженням центральної нервової системи, що обумовлює стійке порушення пізнавальної діяльності з обов'язковим поєднанням ознак: наявність порушень інтелектуальної діяльності, незворотність, дифузність (Синьов, 2017).

На сьогодні класифікація порушень інтелектуального розвитку знаходиться в трансформаційному стані. Відтак, після впровадження в медичну практику Міжнародної класифікації хвороб 11 перегляду порушення інтелекту класифікуються з позиції недискримінації особистості та поділяються на такі стани:

- порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня;
- порушення інтелектуального розвитку помірного ступеня;
- порушення інтелектуального розвитку тяжкого ступеня;

– порушення інтелектуального розвитку глибокого ступеня;

– порушення інтелектуального розвитку тимчасове.

Перші два стани порушення інтелектуального розвитку (легкого та помірного ступеня) передбачають можливість засвоєння модифікованої освітньої програми. Порушення тяжкого та глибокого ступеня різко обмежують здатність дитини до навчання, тому основною метою корекційно-розвиткового впливу для цієї групи дітей є накопичення навичок самообслуговування та максимально можлива соціалізація. Тимчасове порушення інтелектуального розвитку – перехідний висновок, який отримують діти до досягнення 4 років, якщо встановити коефіцієнт інтелекту неможливо через виражені рухові або сенсорні порушення. У цьому випадку після досягнення дитиною 4 років буде здійснюватися повторне дослідження глибини порушень інтелекту.

Відповідно до Закону України «Про освіту» корекційно-розвиткова допомога – це комплексна система заходів особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Організація корекційно-розвиткового супроводу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку взаємозалежна з системою спеціальної педагогіки в Україні. Отже, система спеціальної освіти (Супрун, Шевченко, 2018) в Україні має вертикальну структуру й містить різні типи закладів, з яких діти досліджуваної категорії можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги. До таких закладів відносяться: центри раннього втручання, центри комплексної реабілітації, інклюзивні заклади дошкільної освіти, інклюзивні заклади загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсні центри. Таким чином, розглянемо організацію корекційно-розвиткового супроводу для дітей з інтелектуальними порушеннями відповідно до вікових етапів їхнього розвитку (ранній, дошкільний, шкільний вік).

Ранній вік. Як відомо, у цьому віковому періоді розвитку діти практично не отримують діагноз «порушення інтелектуального розвитку»

через обмеженість можливості вимірювання коефіцієнту інтелекту. Разом з цим діти групи ризику до встановлення інтелектуальних порушень в майбутньому (з вираженими руховими та сенсорними порушеннями, в анамнезі яких є органічні ураження центральної нервової системи, діти з генетичними аномаліями) мають право отримувати корекційно-розвиткові послуги в центрах раннього втручання. Основною метою центрів є первинне формування умінь та навичок у дітей раннього віку, запобігання виникненню

вторинних та третинних нашарувань у структурі дефекту, супровід сімей, які виховують дитину з особливими потребами. У своїй діяльності центри раннього втручання керуються принципами сімейноцентрованого та командного підходу, що сприяє забезпеченню системного мультидисциплінарного корекційно-абілітаційного супроводу. Схематично організацію корекційно-абілітаційного супроводу дітей раннього віку з інтелектуальними порушеннями представлено на рис. 1.1.

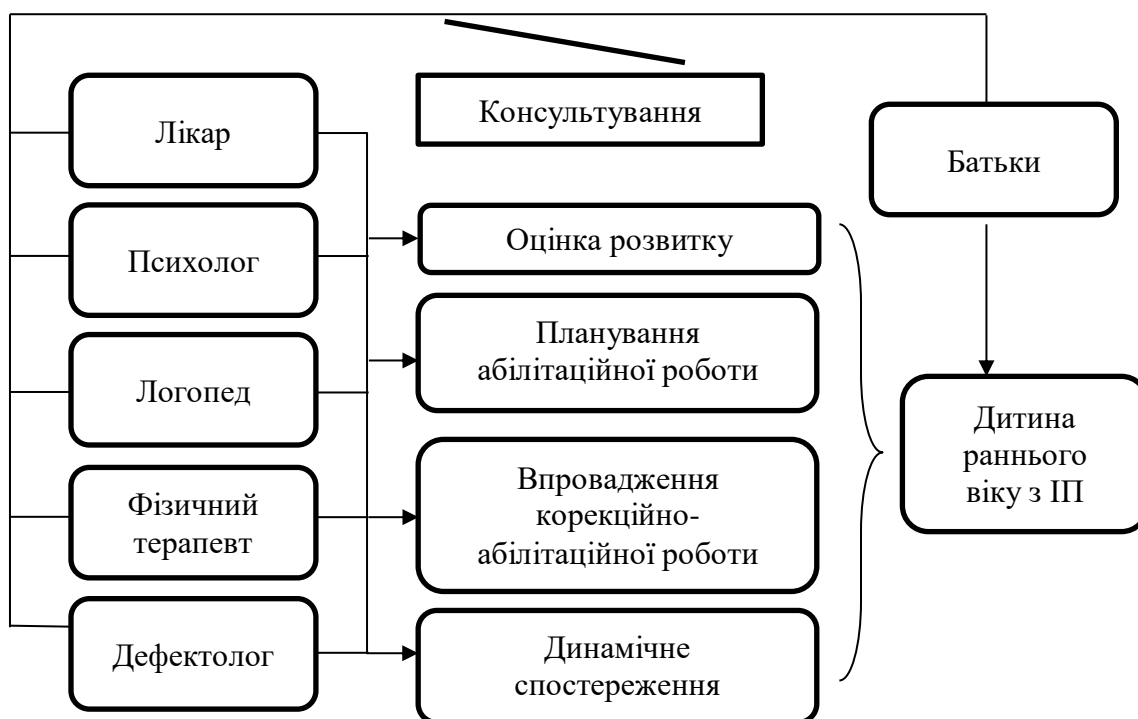

Рис. 1. Організація корекційно-абілітаційного супроводу дітей раннього віку групи ризику (Джерело: розробка автора)

Дошкільний вік. Реалізація корекційно-розвиткового супроводу для дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями здійснюється в інклюзивних закладах дошкільної освіти, центрах комплексної реабілітації, інклюзивно-ресурсних центрах (Положення, 2017).

Процедура зарахування дітей в інклюзивний заклад дошкільної освіти має певну послідовність. Відтак, батьки звертаються до інклюзивно-ресурсного центру для здійснення комплексної оцінки розвитку дитини цієї категорії, по завершенню якої отримують висновок з позначенням

рекомендацій щодо надання корекційно-розвиткових послуг, необхідних дитині. Такий висновок надає підстави для розбудови корекційно-розвиткового середовища в закладі дошкільної освіти (формування команди корекційно-розвиткового супроводу, підготовка методичних та дидактичних матеріалів, додаткове підвищення кваліфікації педагогічних працівників). Індивідуалізація навчально-виховного процесу та надання корекційно-розвиткових послуг в інклюзивних закладах освіти реалізовується через індивідуальну програму розвитку, яка надає підстави

команді корекційно-розвиткового супроводу здійснювати: діагностичну, планувальну, корекційно-розвиткову та консультативну діяльність.

Схематичне зображення організації корекційно-розвиткового супроводу дітей дошкільного віку представлено на рисунку 2.

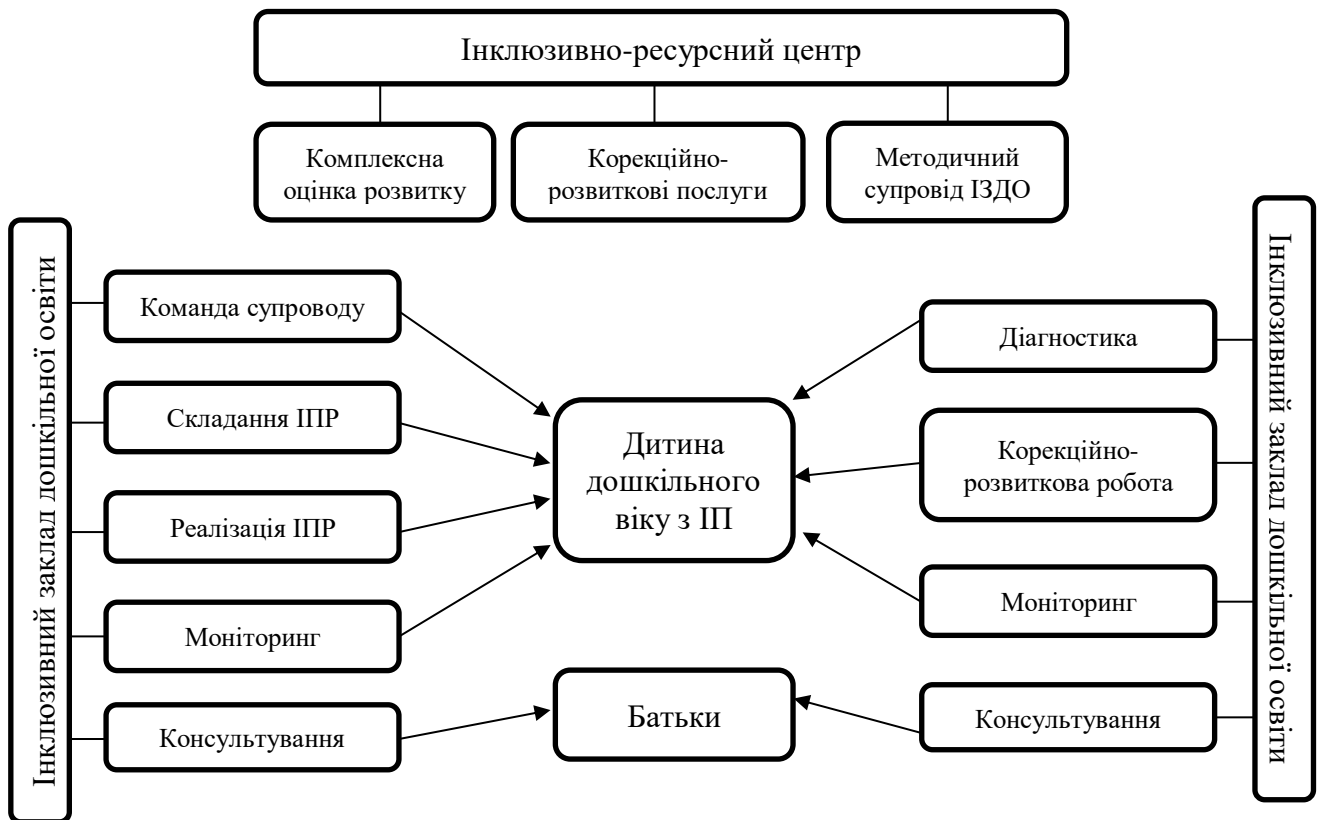

Рис. 2. Організація корекційно-розвиткового супроводу дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями (Джерело: дані автора)

Як зазначено вище, інклюзивно-ресурсні центри здійснюють комплексну психолого-педагогічну діагностику дітей досліджуваної категорії, проте їх діяльність не обмежується цим напрямком. У разі відсутності фахівців, які можуть здійснювати корекційно-розвиткову роботу в інклюзивному закладі освіти відповідно до відомостей індивідуальної програми розвитку, дитина з інтелектуальними порушеннями може отримувати ці послуги в інклюзивно-ресурсному центрі. У цьому випадку фахівці інклюзивно-ресурсного центру входять до складу команди супроводу дитини. Поряд з цим, у разі потреби, інклюзивно-ресурсні центри здійснюють методичний супровід інклюзивних закладів дошкільної освіти.

Категорія дітей, яка не відвідує інклюзивні заклади дошкільної освіти, отримує корекційно-

розвиткові послуги в центрах комплексної реабілітації на індивідуальних заняттях.

Шкільний вік. Організація корекційно-розвиткового супроводу для дітей дошкільного та шкільного віку з інтелектуальними порушеннями споріднена за своєю структурою. Діти шкільного віку цієї нозологічної групи отримують корекційно-розвиткові послуги в таких типах установ: інклюзивні заклади загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсні центри, центри комплексної реабілітації. Організація корекційно-розвиткового супроводу розпочинається зі звернення батьків дитини з інтелектуальними порушеннями, на підставі висновку інклюзивно-ресурсного центру, до закладу загальної середньої освіти. Далі реалізовується система заходів, спрямованих на розбудову інклюзивного середовища.

Відтак, директор освітньої установи готує нормативно-правові документи щодо організації інклюзивного класу, тарифікує ставки вузьких фахівців, затверджує команду супроводу для учня з інтелектуальними порушеннями, оснащує ресурсні кімнати необхідним обладнанням, методичними та дидактичними посібниками, спрямовує педагогічних працівників на заходи щодо підвищення кваліфікації у сфері інклюзивної освіти. Команда супроводу учня з інтелектуальними порушеннями складає індивідуальну програму розвитку, визначає перелік адаптацій та модифікацій, визначає цілі та завдання корекційно-розвиткового процесу, двічі на рік переглядає індивідуальну програму розвитку. Відповідно до індивідуальної програми розвитку спеціальні педагоги уточнюють актуальний стан розвитку дитини, планують та реалізують індивідуальну корекційно-розвиткову

роботу, відстежують поточні динамічні зміни у розвитку дитини. Якщо заклад освітньої установи не має можливості забезпечити ставки певних спеціалістів, функцію надання корекційно-розвиткових послуг бере на себе інклюзивно-ресурсний центр. Окрім цього, інклюзивно-ресурсні центри здійснюють методичний супровід педагогічних працівників освітньої установи.

Діти шкільного віку, які не відвідують інклюзивні заклади загальної середньої освіти, отримують корекційно-розвиткові послуги в центрах комплексної реабілітації. Так само як і діти дошкільного віку, вони відвідують індивідуальні корекційно-розвиткові заняття у вузьких спеціалістів.

Схематичне зображення організації корекційно-розвиткового супроводу дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями представлено на рисунку 3.

Рисунок 3. Організація корекційно-розвиткового супроводу дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Дослідження проблематики організації корекційно-розвиткового супроводу для дітей з інтелектуальними порушеннями на різних вікових етапах їхнього розвитку дозволило

зробити наступні висновки. У ранньому віці через неможливість встановлення коефіцієнта інтелекту діти з органічним ураженням центральної нервової системи складають специфічну групу ризику. На цьому віковому етапі розвитку діти

досліджуваної групи отримують мультидисциплінарний корекційно-розвитковий супровід в системі раннього втручання. Для дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями корекційно-розвитковий супровід здійснюється в інклюзивних закладах дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсних центрах та центрах комплексної реабілітації. Система корекційно-розвиткового впливу в цьому випадку побудована на командному підході й спрямована на подолання вторинних порушень розвитку та третинних нашарувань у структурі дефекту. Корекційно-розвитковий супровід дітей дошкільного та шкільного віку має схожу

організацію. Ті діти, які отримують корекційно-розвиткові послуги в інклюзивних закладах загальної середньої освіти, мають можливість отримувати не тільки корекційно-розвиткові послуги, а й освітні. Важливе місце в організації корекційно-розвиткового супроводу дітей дошкільного та шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку займають інклюзивно-ресурсні центри, діяльність яких спрямовано на поглиблене комплексне психолого-педагогічне вивчення стану розвитку дітей, надання корекційно-розвиткових послуг та методичний супровід інклюзивних освітніх установ, чому і будуть присвячені подальші наші дослідження.

Література

- Антоненко Є. В. Огляд сучасних методів альтернативної та додаткової комунікації в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 301–304.
- Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання : навчально-методичний посібник / під заг. ред. А. А. Колупаєвої. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.
- Гаяш О. В. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
- Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2015. 311 с.
- Організація корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивноресурсного центру : методичні рекомендації / за ред. А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2021. 94 с.
- Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545 : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (Дата звернення : 22.05.2024).
- Проскурняк О.І. Організація корекційно-розвивальної роботи з учнями з порушеннями інтелекту в умовах інклюзивного навчання. *Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 23 січня – 5 березня 2023*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 117–119.
- Психокорекційна педагогіка. Навчальний посібник: Хрестоматія / За ред. В.М. Синьова. В 2-х томах. Том 1. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 645 с.
- Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.
- Саєнко Т. А. Особливості організації корекційно-розвиткового процесу для дітей з синдромом Дауна на різних вікових етапах їхнього розвитку. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021. Вип. 2(5). С. 152–160 DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-16>
- Супрун М. & Шевченко В. Розвиток спеціальної освіти в незалежній Україні. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.*, 1(14), 2021. 164–175. DOI : <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i14.54>

Тарасова В. В. Навчання та виховання дітей із порушенням інтелекту: навчально-методичний посібник. Харків : 2017. 125 с.

Чеботарьова О., Блеч Г., Гладченко І., Бобренко І., Трикоз С., Мякушко О., Сухіноа І., Бабій Н., Цимбалюк Н., Лукачук І. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / За наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2023. 438 с.

References

- Antonenko, Ye. V. (2023). Review of modern methods of alternative and additional communication in working with children with intellectual disabilities. *Formation of life competence of persons with special educational needs in the system of out-of-school, special and inclusive education: collection of scientific works* : KhNPU named after H. S. Skovoroda, 301–304 (ukr).
- Chebatariova O., Blech G., Hladchenko I., Bobrenko I., Trykoz S., Miakushko O., Sukhinoa I., Babii N., Tsybaliuk N. & Lukachuk I. (2023). Development program for children of early and preschool age with intellectual disability : ISPP named after Mykola Yarmchenko, National Academy of Sciences of Ukraine (ukr).
- Dokuchyna, T. O. (Ed.) (2020). Psychological support of inclusive education: textbook. Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (ukr).
- Haiash, O. V. (2021). Correctional psychopedagogy (oligophrenopedagogy): educational and methodological manual : "Uzhhorod National University" (ukr).
- Kolupaieva, A. A. (2019). Teacher's assistant at a general secondary education institution with an inclusive form of education: educational and methodological manual. : Ranok Publishing House (ukr).
- Myronova, S. P. (2015). Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy: a textbook. K-PNU named after I. Ohienko. 311 (ukr).
- Obukhivska, A. H. & Illiashenko, T. D. (Eds.) (2021). Organization of correctional and developmental work in the conditions of an inclusive resource center: methodical recommendations : Nika Center (ukr).
- Proskurniak, O. I. (January 23 – March 5, 2023). Organization of corrective and developmental work with students with intellectual disabilities in the conditions of inclusive education. *Inclusive education and training in modern conditions of transformations: psychological and pedagogical foundations of inclusive education: materials of the All-Ukrainian Scientific and Pedagogical Advanced Training* : Helvetica Publishing House. 117–119 (ukr).
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulation on the inclusive resource center" dated 07.12.2017 No. 545: website. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (Date of application: 05.22.2024).
- Syniov, V. M. (Ed.) (2017). Psychocorrective pedagogy. Study guide: Textbook : National Pedagogical Dragomanov University (ukr).
- Tarasova, V. V. (2017). Education and upbringing of children with intellectual disabilities: educational and methodological manual : Kharkiv (ukr).
- Suprun, Mykola & Shevchenko, Volodymyr (2021). The development of special education in independent Ukraine. *Education of Persons With Special Needs: Ways of Development*, 1(14), 164–175. <https://doi.org/10.33189/epn.v1i14.54> (ukr).
- Saienko, T. A. (2021). Peculiarities of organizing remedial and developmental process for children with down syndrome at different age stages of their development. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 2(5). 152–160 (ukr).